

FOLKEHAT

OG »INTERNASJONAL FORSTÅELSE»

Av BJÖRN ARNE RYGG

Utan att i detta sammenhang ta ställning till det diskuterade problemet har Svensk Tidskrift velat publicera dette inlägg från en norrman, som nyligen kommit till vårt land och som här framtræder under signatur. Den svenska læsekretsen har all anledning att i tid göra sig fôrtrogen med de ofantliga hinder for återknytandet av det internationale samarbeidet som folkhatet i ockuperade lænder efter dette krig kommer att vâlta i vâgen. Det næstan oslæcklige hat, som dette krigs grymheter upptânt, blir en reell efterkrigsfaktor av stôrsta vikt sâkerligen for mângå år framåt og kommer att på ett helt annat sâtt ån efter fôrre vârlðskriget prægla utvecklingen.

Red. av Svensk Tidskrift.

BLANDT de strömninger som gjør sig gjeldende i dagens Sverige, synes én å tre forholdsvis klart fram: ønsket om at internasjonal forståelse i den kommende efterkrigstiden skal avløse det kompakte folkhatet som har drevet nasjonene ut i fullstendig isolasjon. Det er jo også så at den ugjennomtrenglige muren av folkhat har vært en av de skjebnesvangre faktorer som har bidratt til å fôre Europa ut i ulykken. Men disse ordene — »internasjonal forståelse», »internasjonalt samarbeid» — er det allikevel sikkert at disse er nøkkelordene som gjensidig skal åpne de stengte portene i folkhatets mur? Og ennå mer: er det gitt at hele denne oppmarsjen om »de positive krefter» angir den sikreste veien til en ny og bedre verden?

Vi som har opplevd fire års okkupasjon, har kanskje lettere for å oppdage disse strömningene enn svenskene selv. Og vi har også lettere for å reagere overfor dem. Ingen kan fortenke nordmenn i at de hater sine fiender. Men »hat» og »forståelse» er to begreper som vanskelig lar sig forene; vi innrømmer derfor gjerne at vi er blitt vare for symptomer som tyder på vilje til å rekke våre fiender hånden, — det norsk-svenske forholdet gjennom fire års okkupasjonstid viser dette til overmål. Allikevel er det mer enn folkhatet og mer enn hevnlysten som har diktert disse linjene. De er skrevet fordi vi vet hvor vanskelig det er for nøitrale nasjoner å forstå tilbunds den mentalitetsendringen som kan foregå i et tyskokkupert

land og som må legges til grunn for en framtidig målbevisst realpolitikk... Nei, tal ikke om hevninstinktet fordi vi har noen ord å si om den »internasjonale forståelse». Vi föler som alle verdens kulturfolk at hevnlysten er noe som skal bekjempes, noe uværdig som ikke skal få diktere etterkrigspolitikken på fornuftens bekostning. Det stikker dypere enn som så. Det er knyttet till forestillinger om sannhet og rettferdighet og — *nytte*. Vi som har opplevd okkupasjonen, föler det som vår plikt å rope et »varning mot fredsoptimisme» dersom de nötrale landene skal se det som sin vesentlige oppgave å möte etterkrigens problemer med programatiske slagord som den »internasjonale forståelse». Vi föler instinktivt at dette kan være å sjuske undav vanskelighetene. Det kan være et lettvent, billig — og for de nötrale interesser ofte fordelaktig — forsök på nå fram til ytre resultater uten å krype til det smertefulle korset som heter sannhet og moralsk oppgjör. Men blir resultatet isåfall varig?

At folkehatet er en ulykke, skal såvisst ingen nekte. Men det er nå allikevel forhastet å se det som roten til all ondskap på jord. Tar man historieboken for sig, vinner man snart fram til den erkjennelse at folkehatet oftest er skapt av krigene, sjelden eller aldri er krigene skapt av folkehatet. Erobringslysten, materielle vilkår og först og sist en kynisk ergjerrighet hos visse statsledere, er de innerste krefter som hyppigst har drevet nasjonene i krig. Sverige og Norge har hatt adskillige ufredsår på sin samvittighet, men noe folkehat har neppe noengang eksistert — en unntagelse kunde muligens være tiden efter den store nordiske krig. Men nota bene tiden *efter*. Det var ikke noe folkehat som drev franskmenne da Napoleon sendte sin armé over Alpene. Det var heller ikke noe folkehat som drev fram den krigen som nå er igang. Det tyske folket som helhet önsket neppe krigen — det vil si ikke för tyskerne efter den vellykkede starten trodde de skulde vinne den. For å skaffe sig fri hender i öst hadde Hitler i 10—15 år arbeidet på forsoning med England og Frankrike, en komedie som nådde hödepunktet da »Marseillaisen» og »God save the King» ljomet fra militörorkestret utover flyplassen ved München til ære for statsministrene Daladier og Chamberlain — i det vanærens år 1938. Ved krigsutbruddet var det bare én stormakt som tyskerne kunde omfatte med entydig og oppriktig fölelse av folkehat, Russland. Men dengangen var Russland deres forbundsvenn.

En större ulykke enn folkehatet kan möte efterslekten hvis kjennsgjeringene heller ikke skal bli påaktet i den tiden som kom-

mer. Mellom nasjonene har lögnen alltid spilt en hovedrolle, mens sannheten har spilt statistens beskjedne rolle i historiens skuespill. Som internasjonal faktor har sannheten aldri tellet — ihvertfall ikke siden Caesar i sin tid slo under sig gallerne for å »befri dem» fra germanerne. Det er ikke sannhet og rett som har tellet, men hva folket tror. Og i diktaturstyrte land tror folket hva dets ledere vil det skal tro. Mens fredens sol ennå skinte over Europa, det var en marsdag i 1939, skiftet Tyskland grenser atter en gang og Hitler flyttet inn i Prags slott under eskorte av sine panservogner og beskyttet av sin uovervinnelige luftarmada. Ikke én tysker fant noe å si på det. Snakket mine lesere noengang med tyskere på den tiden? I jernbaner, i busser, på kafeer, hvorsomhelst De kom i tale med den tyske menigmann, visste han å fortelle at slik måtte det gå. I avisene hadde han ikke lest annet og i radio ikke hørt annet enn at tsjekkerne var et mindreværdig folkeslag, de kaltes »asiatiske barbarer», »bolsjevikiske horder» m. m. — en quantité negligible hvis fortsatte eksistens hadde mindre krav på beskyttelse enn myggen en duggede sommeraften. Hvem spør om hat for å knuse et plagsomt insekt mellom neglene... Hva hjalp det om Lord Runciman anvendte måneders kritisk studium på å vinne fram til noe han mente nærmet sig den objektive sannhet i det sudettyske spørsmålet — når 80 millioner tyskere var glødende overbevist om noe annet? Versaillestraktaten — hva hjalp det om denne ulykkelige omstridte fredsavtalen fra 1919 i virkeligheten forlengst var gitt avkall på, henlagt, ugjennemført — når 80 millioner efter førerens vilje absolutt skulde leve på en myte? Sannheten tellet ihvertfall ikke... I begynnelsen av 1920-årene kom en kjent nordmann i tale med en tysk forretningsmann om ubåtskrigen. Han snakket om senkingen av nøytrale skip, norske og svenske, og bebreidet tyskerne deres opptreden i den forbindelse. Hva tyskeren svarte, blir jeg minnet om i disse dager: Jeg kan ikke tro det er mulig, sa han, det må være fiendtlig løgnpropaganda, mig bekjent har vi ikke torpedert ett eneste nøytralt skip som ikke gikk i fiendtlig tjeneste!

Dette skulde mane til ettertanke. Skal det stemples som hat og hevn, som negativt og nedbrytende, om Tyskland dennegangen skal fortelles sannheten om sitt okkupasjonsstyre og annen framferd? Skal tyskerne efter noen få år stå fram og kalle sig uten skyld og ansvar, ubekjent med — til eksempel — at den politikk de drev gjennom i Norge hadde en fullstendig tilegnelse av landet *som eneste hensikt?* Vi skulde hilse med opprakt hånd, våre barn skulde gjøre ungdomstjeneste under partiets faner, vår industri

skulde ombygges etter Tysklands behov, vi skulde bli frie — ja, nöi-aktig så frie som tyskerne selv: det vilde ikke bli et hårs forskjell på en tysker og en nordmann. Nå vil vi at sannhet og kunnskap endelig en gang skal gjøre krav på livsrett i folkenes samliv. Og får ikke her de nöitrale sin store og krevende oppgave? Alltid aktivt, som et klart program, gjøre sitt for at den tyske nasjonen kan forstå årsaken til de andres handlemåter. Når det er rett vanlig å lese i svenske aviser idag at »fredsuppgörelsen denna gång måste ta det tyska problemet vida allvarligare än efter det första världskriget», så reiser dette ikke bare en moralsk plikt for seirherrene, men også for de nöitrale som ikke kan innskrenke sig til å sitere Sumner Welles' så bestikkende, men i praksis höist uklare sentens: nå eller aldri må vi beslutte oss til å grunne et fredlig samliv mellom folkene. — Den internasjonale forståelse er det store, endelige målet, der skal besegle som sluttgyldig det vide »almannelige sikkerhetssystemet» som Atlanterhavsdeklarasjonen ser fram til. Men forståelsen skal ikke bety at allverdens nasjoner såsnart det siste skuddet er falt på slagmarken, iler hverandre imöte og trykker hverandres never til forsoning — seirherrer og beseirede, okkupant og okkuperte. En sann forståelse vil være resultatet av et smertefullt per ardua ad astra, en prosess hvor alle folk, også de nöitrale, har sin moralske rett og plikt til å gjøre opp sitt åndelige bo. Netopp denne plikten vilde de nöitrale undra sig, om de fra sine tilskuerplasser — det være sig aldri så velment — applauderer de förste, de beste fraser som stiller opp den internasjonale forståelse som et universalmiddel for lösningen av etterkrigens problemer.

I en avisenquète i Stockholm nylig ble forskjellige svensker spurt om sine planer når freden kommer. Det viste sig at mange vilde ut og reise, knytte sine gamle kontakter pånytt, skape forståelse mellom folkene. »I det internasjonale samarbeidet behöver vi alle hverandre», svarte én. »For vitenskapen finns ingen politiske grenser», svarte en annen. Begge mente sig her å ha rört ved en av de nöitrales störste etterkrigsoppgaver.

Vi nordmenn forstår dette — og forstår det allikevel ikke. Vi skulde föle det som en forhånelse av alt som er rimelig, om en svensk vitenskapsmann efter krigen vil möte en tysk vitenskapsmann med de ord: »Vel mött igjen, gamle kollega, her er mye ugjort i vårt fag. Riktignok har en av dine landsmenn torturert vår norske kollega i et fengsel i Norge, men du selv er en hedersmann, det vet jeg, og du kjenner sikkert ikke noe til det. La oss der-

for ta fatt hvor vi sluttet, la oss snakke vitenskap» ... Jeg talte for en tid siden med en framstående finne og kom inn på forholdene i Norge. »Dere nordmenn», sa han, »har vært for hallstarrige (vel talt av en finne!), dere skulde ha vært smidigere, klokere, ha forstått at tyskerne fører krig for sitt liv og at krigens lov nødvendigvis er hård.» Til dette svarte jeg: »Det er to ting som vi nordmenn ikke kan tilgi, — den autoriserte forlöielsen som hadde til mål å fortyske Norge, og torturen. Fortyskningen av Norge tok til før Russland kom med i krigen, på et tidspunkt da seiren var klar i tyskernes öiner, — ja en kan si *fordi* seiren var klar. Vi er av den bestemte oppfatning at vår nasjonale ulykke først vilde ha rammet oss for alvår den dag tyskerne hadde vunnet krigen. Først da vilde makten i ubegrenset utstrekning ha feiret triumfens orgier over retten. Men dere i Finnland kjenner ikke Tyskland idag. Dere har sett den tyske soldaten og noen av hans offiserer. Men dere har ingen fjern anelse om de krefter som igjen styrer den tyske hæren: partiet og bak partiet igjen — Gestapo. Dere sier at dere hater russerne fordi de er barbarer. Vi sier at vi hater tyskerne fordi de skulde være et kulturfolk, men på tross av det oppfører sig som barbarer.» Finnen fortsatte: »For det første tror jeg det er en overdrivelse med torturen i Norge. Men i alle tilfeller kan jeg forstå at det overfor visse mennesketyper kan være en nødvendighet å framtvinge en tilståelse med hårdhendte midler.» Jeg svarte: »Dette er kulturens avmakt. Det er kanskje mulig at endel av dem som har drevet organisert metodisk tortur i Norge har gjort det og gjør det i den tro at det gagnar folk og fører. Men trodde ikke også de spanske inkvisitoren at det gagnar Guds sak å rense kirken for kjettere? Og trodde ikke dommerne i hekseprosessene at det var Guds önske å få de befengte brendt? Jeg kan forsikre Dem at Gestapos torturmetoder ikke har ligget under middelalderens værste metoder hva den fysiske og psykiske smerten angår. Torturen var bare mer tilgivelig i middelalderen. For dengangen næret man en virkelig dødelig angst for djevelen.»

Nå — dette var en finne, og ingen svenske. Men selv for en svenske som har nærmere 30,000 flyktede nordmenn i landet, kan det være vanskelig å sette sig inn i de okkuperte folks mentalitet slik den er formet under torturens og forlöielsens svöpe. Ikke engang i de krigførende land selv kan man fullt forstå det folkehatet som man må regne med i de okkuperte land — og som må telle med i etterkrigsoppgjöret. Jeg minnes i Wendell Wilkies bok »One World» hvorledes Wilkie undrer sig over den russiske mentaliteten

der han får vite at de russiske pressementnene ikke bröd sig om å få snakke med noen tyske Stalingradfanger, — det måtte jo ha vært interessant? Nei, det var slett ikke interessant for russerne; de hatet tyskerne for sterkt til å ville snakke med dem... Om Wilkie tror at dette er utslag av russisk mentalitet, tar han feil. Den samme reaksjonen vilde han ha vitnet i Norge. Bare folk som helt eller delvis har vært okkupert, kan reagere slik.

Overfor etterkrigens umåtelig vanskelige problemer vil ingen politikk føre fram som ikke bygger på folkehatet som en uomgjengelig realitet. Det kan vare ett år, to år, en generasjon. Personlig har jeg mine tvil om det vil være mulig for en tysk turist å »gjeste Norges dale» på de nærmeste 10—20 år. Jeg kjenner personlig fire nordmenn i sin beste alder som samtlige har skåret pulsåren over på sig etter sine første »forhör» hos Gestapo. Så skulde en tysk turist... nei, forsök å forstå det, en tysk turist — det blir umulig. Ihvertfall i de første årene skulde det være uklokt å gå ut fra at hatet nok vil legge sig såsnart krigen er over. For alt vi vet idag er det vel tenkelig at folkehatet snarere vil tilta enn avta i årene som kommer. Når pressen i de okkuperte landene igjen skal gi ordet fritt slag, vil det komme for en dag redselsgjæringer som vil slå selv de okkuperte landene med forfærdelse. De mangfoldige kjente tilfellene av ren middelaldersk tortur er jo aldri gjort systematisk kjent for hjemmefronten, — det har tvertimot tjent et patriotisk formål å holde dem skjult, unndradd propaganda i innlandet, tildels endog i utlandet. Men så med ett slag vil altså slusene bli åpnet. Det blir såvisst ikke de torturerte selv fra hvem hatet skal spire. De av dem som ennå lever, er ofte ödelagte mennesker, knekkede, resignerte. Man kan knapt si at de lever. Det er som med de omkring 300 offisielt henrettede nordmennene, — deres siste timer synes heller ikke ha vært preget av hat; i de fleste tilfeller har de rolig og kalt — netop resignert — tatt avsted til retterstedet. Hatet vil komme fra de titusener som dag og natt, hver i sin gjærning, gjennom fire-fem år har vært martret av frykten for Gestapos tortur; de föler sig som truet med å brenne opp innefra. Og hatet vil stige fra selve folket som vil se i forklaret perspektiv hvilken grenselös kynisme som tyskerne la for dagen da det stortyske livsrummet med vold og svik skulde utvides til Norge.

Efter krigen må man gjöre regning med en minimal kulturell forbindelse mellem Tyskland og de okkuperte. En viss nödvendig utenrikshandel vil nok bli holdt oppe, men den tyske handelsmann vil ikke få innpass i private kretser. Den sivile tyskeren vil ikke

komme på talefot med noen. Beklagelig eller ikke — dette er nettopp en av de kjennsgjerningene som de nøytrale må forstå og rette sig efter. For svenske statsborgere vil det imidlertid stille sig anderledes, de både kan og bør komme på talefot med tyskerne, — med industrifolk, politikere, forretningsmenn, vertsfolk, menigmann. Men i samme øieblikk stilles den nøytrale overfor sit dilemma: Efter denne krigen, som har stått om menneskeverdet, har jeg da fremdeles rett til å representere de nøytrale ønskemål, rett til å tale samarbeidets saklige språk uten å se tilbake til den avgrunn av menneskelig nedverdiggelse som ligger i Tysklands gjerninger? Har jeg selv lov til å inkassere de fordeler som samarbeidet gir mig för jeg har gitt mitt personlige offer på den store almenmenneskelige forståelsens alter?

Det er å frykte at de nøytrale vil skape alt annet enn forståelse hvis de betrakter det moralske oppgjøret efter krigen som sig uvedkommende. I spørsmålet om tankens klarhet, om sannhet og rett, finns ingen nøytralitetslov, og de nøytrale risikerer — selv overfor sine nærmeste og vennligsinnede naboer — å stille sig i et motsetningsforhold som det skal generasjoners tid for å jevne ut.